

Bronicki, Andrzej / Ochrimenko, Hryhoryj / Zakościelna, Anna

Badania weryfikacyjno-sondażowe wyżynnej osady neolitycznej na stanowisku "Grodzisko" w Zimnem, rej. Włodzimierz Wołyński (Ukraina)

Archeologia Polski Środkowowschodniej 3, 12-29

1998

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach
dozwolonego użytku.

ANDRZEJ BRONICKI, HRYHORYJ OCHRIMENKO, ANNA ZAKOŚCIELNA

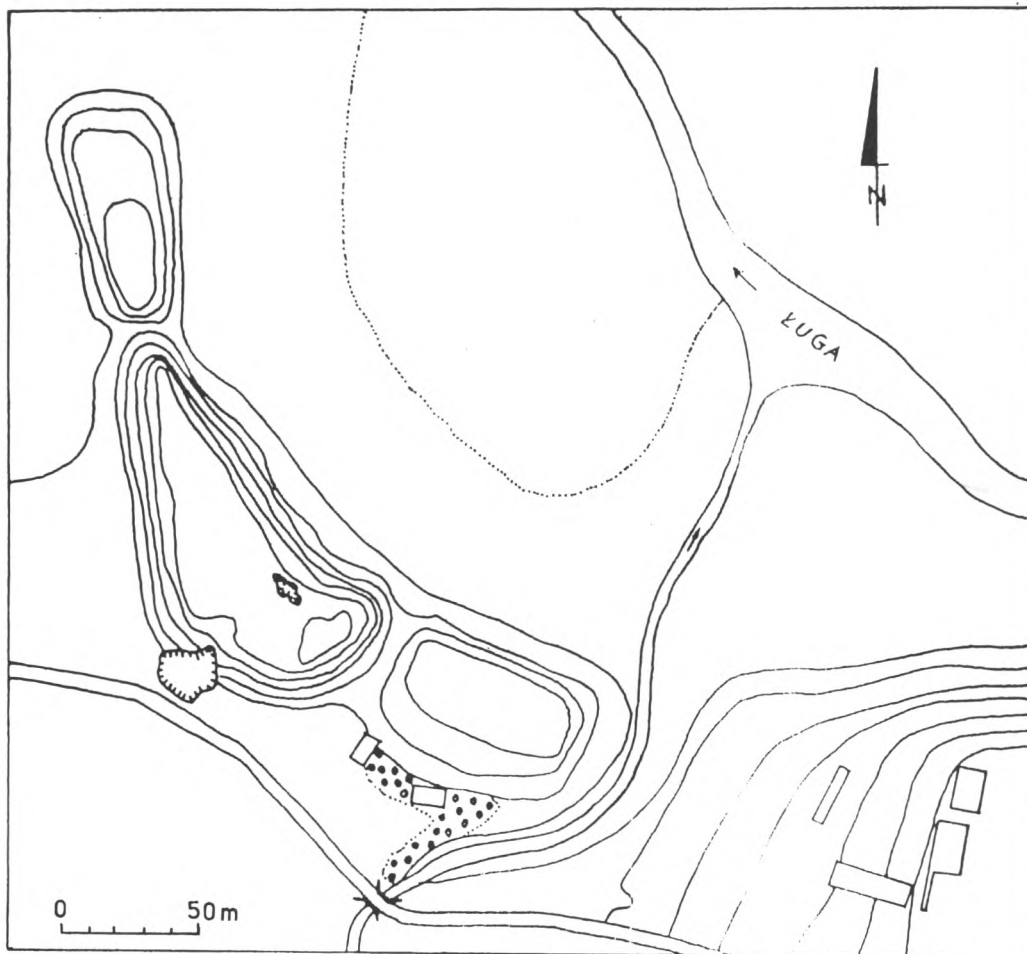
**BADANIA WERYFIKACYJNO-SONDAŻOWE WYŻYNNEJ OSADY NEOLITYCZNEJ
NA STANOWISKU „GRODZISKO” W ZIMNEM, REJ. WŁODZIMIERZ WOŁYŃSKI (UKRAINA)**

Osada neolityczna w Zimnem zajmuje miejsce szczególne w prahistorii wschodniego pogranicza wczesno-
agrarnej kultur europejskich, dokumentując najważniejsze zjawiska kulturowe, które zaistniały na Wołyniu w środkowym neolicie. W wyniku wykopalisk, które prowadzono tu w latach 1951-1952 oraz 1956-1964 zbadano około 30 arów powierzchni centralnej części ostańca lessowego, gdzie zlokalizowana była neolityczna osada i wczesnośredniowieczne grodzisko. Poza sprawozdaniami z kilku sezonów badawczych (Ju. N. Zacharuk 1955; 1957; 1959; M. A. Peleščyšin 1964) rezultaty prac terenowych nie doczekały się pełnego opracowania materiałowego. Ten niewątpliwy brak staramy się wypełnić w ramach programu „Zimne - osada wyżynna podgrupy

nadbużańskiej grupy małopolskiej kultury pucharów lej-
kowatych” (KPL), którego celem jest opracowanie i publikacja wszystkich źródeł archeologicznych pochodzących z osady neolitycznej, zdeponowanych w prze-
ważającej większości w Wołyńskim Muzeum Krajoznawczym w Łucku¹.

Z racji ograniczonej dostępności zasobów dokumentacyjnych pochodzących z badań w latach 50. i 60. konieczne stało się przeprowadzenie badań weryfikacyj-

¹ Polsko-ukraiński program badawczy, którym kieruje mgr A. Bronicki, finansowany jest przez Komitet Badań Naukowych w Warszawie w ramach grantu nr IHO1G0091 (umowa nr 194/HO1/96/11) przyznanego Muzeum Okręgowemu w Chełmie.

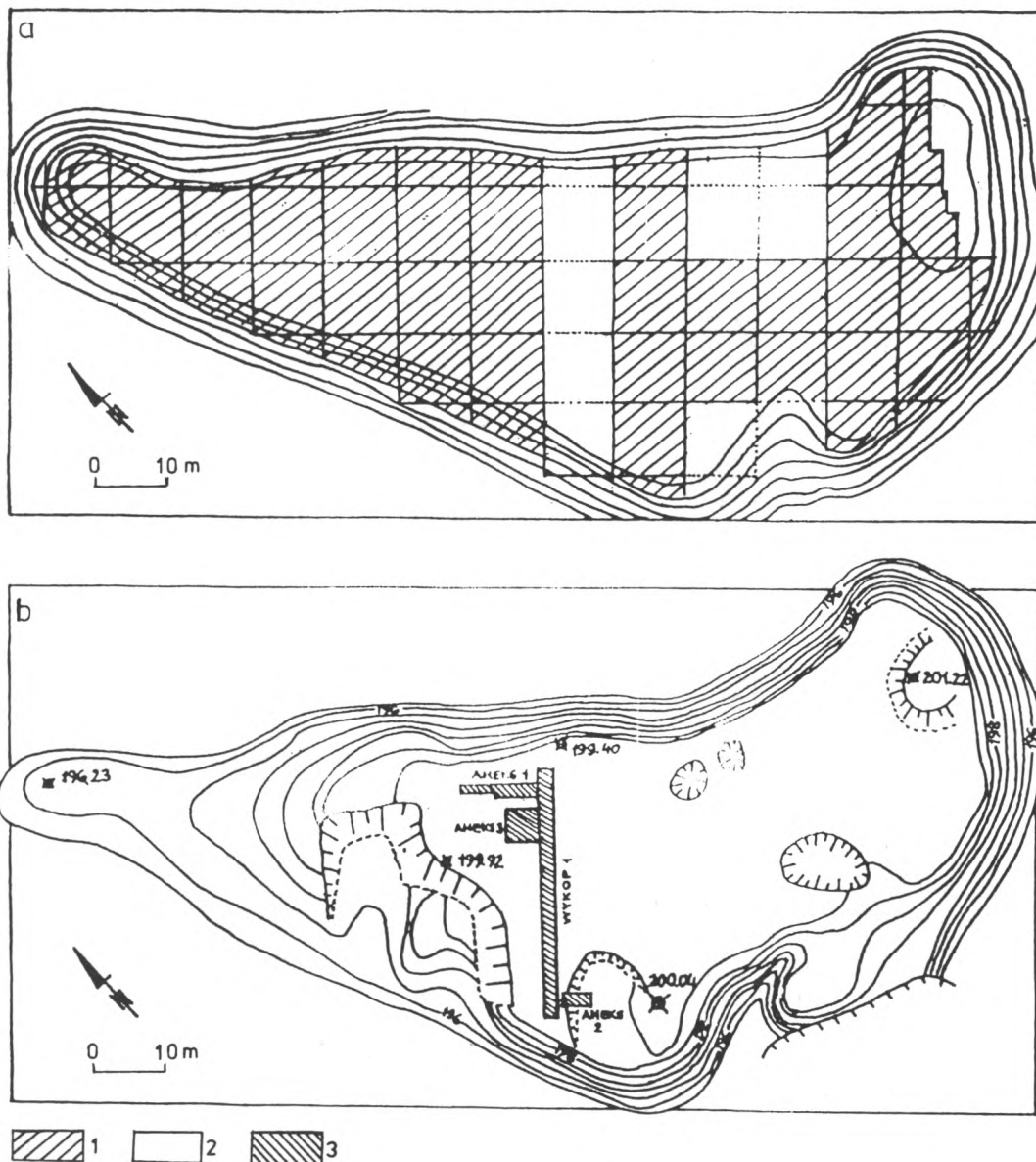

Ryc. 1. Zimne - „Grodzisko”. Lokalizacja stanowiska wg V. V. Aulicha 1972 (rys. A. Bronicka).

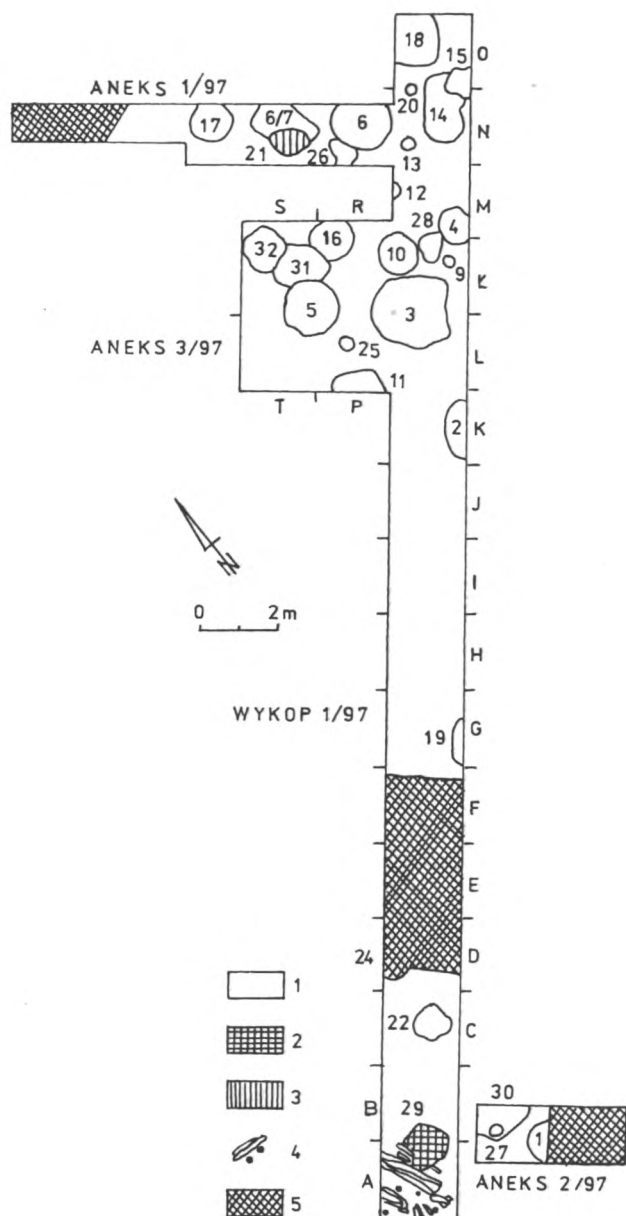
nych. Miały one na celu rozpoznanie intensywności osadnictwa neolitycznego, zorientowanie się w stratygrafii pionowej i poziomej stanowiska, pozyskanie nowych, homogenicznych materiałów wraz z próbkami organicznymi pozwalającymi na datowanie w oparciu o metody fizykochemiczne oraz pozyskanie danych do rekonstrukcji środowiska przyrodniczego.

Stanowisko „Grodzisko” w Zimnem położone jest na centralnym segmencie ostańca lessowego otoczonego z trzech stron doliną Ługi. Ta silnie eksponowana ponad dno doliny forma terenowa została znacznie przeformowana w czasie budowy wczesnośredniowiecznego założenia obronnego. Wykonano wówczas dwa prze-

kopy, w wyniku czego najwyższa - środkowa część ostańca - została oddzielona od pozostałych. Ma ona zarys nieregularnego trójkąta (135 x 65 x 14 m), ekspozycję okrężną i stromo opadające zbocza przewyższone ponad dno doliny Ługi o 15-18 m (ryc. 1). Tu znajduje się centrum osady neolitycznej i wczesnośredniowieczne grodzisko niemal w 90% zbadane w latach 50. i 60. przez badaczy ukraińskich (V. V. Aulich 1972, s. 47). W centralnej części stanowiska pozostawiono wówczas nieprzebadany pas w obrębie arów 29 do 34 (łącznie nieco ponad 400 m² oraz około 300 m² w innych partiach, gdzie teren był częściowo uszkodzony - ryc. 2a). W tym miejscu w 1997 r. założono wykop 1/97, który wraz z trzema

Ryc. 2. Zimne - „Grodzisko”. Lokalizacja wykopów archeologicznych: a - teren objęty badaniami przed 1997 r. (1), obszar niebadany (2), wg V. V. Aulicha 1972; b - teren objęty badaniami w 1997 r. (3) wg planu sytuacyjno-wysokościowego wykonanego w 1997 r. (rys. A. Bronicka).

Ryc. 3. Zimne - „Grodzisko”. Plan zbiorczy obiektów odkrytych w 1997 r.: 1 - obiekty KPL lub nieokreślone kulturowo; 2 - obiekt kultury pomorskiej; 3 - obiekt wczesnośredniowieczny; 4 - relikty drewnianych fortyfikacji grodu; 5 - teren objęty badaniami przed 1997 r. (rys. A. Bronicka).

aneksami objął powierzchnię około 1 ara przecinając w poprzek stanowisko (ryc. 2B). Brak reperów nie pozwolił na nawiązanie się do siatki arowej poprzedników (A. Bronicki 1998a; 1998b; A. Zakościelna 1998).

Odkryto ślady osadnictwa z okresu schyłkowego paleolitu w postaci małego liściaka mazowszańskie (ryc. 12: a) i krótkiego drapacza, pojedynczy fragment naczynia kultury malickiej (? - ryc. 4: d), materiały ceramiczne i krzemienne kultury wołyńsko-lubelskiej ceramiki malowanej (KW-LCM) (ryc. 5), pozostałości osady KPL, pojedyncze fragmenty naczyń kultury amfor kulistych (? , ryc. 4: e, f) i pomorskiej (ryc. 14) oraz pozostałości wczesnośredniowiecznego założenia obronnego, któremu towarzyszył dość liczny zbiór ceramiki i kilka przedmiotów metalowych (ryc. 15)².

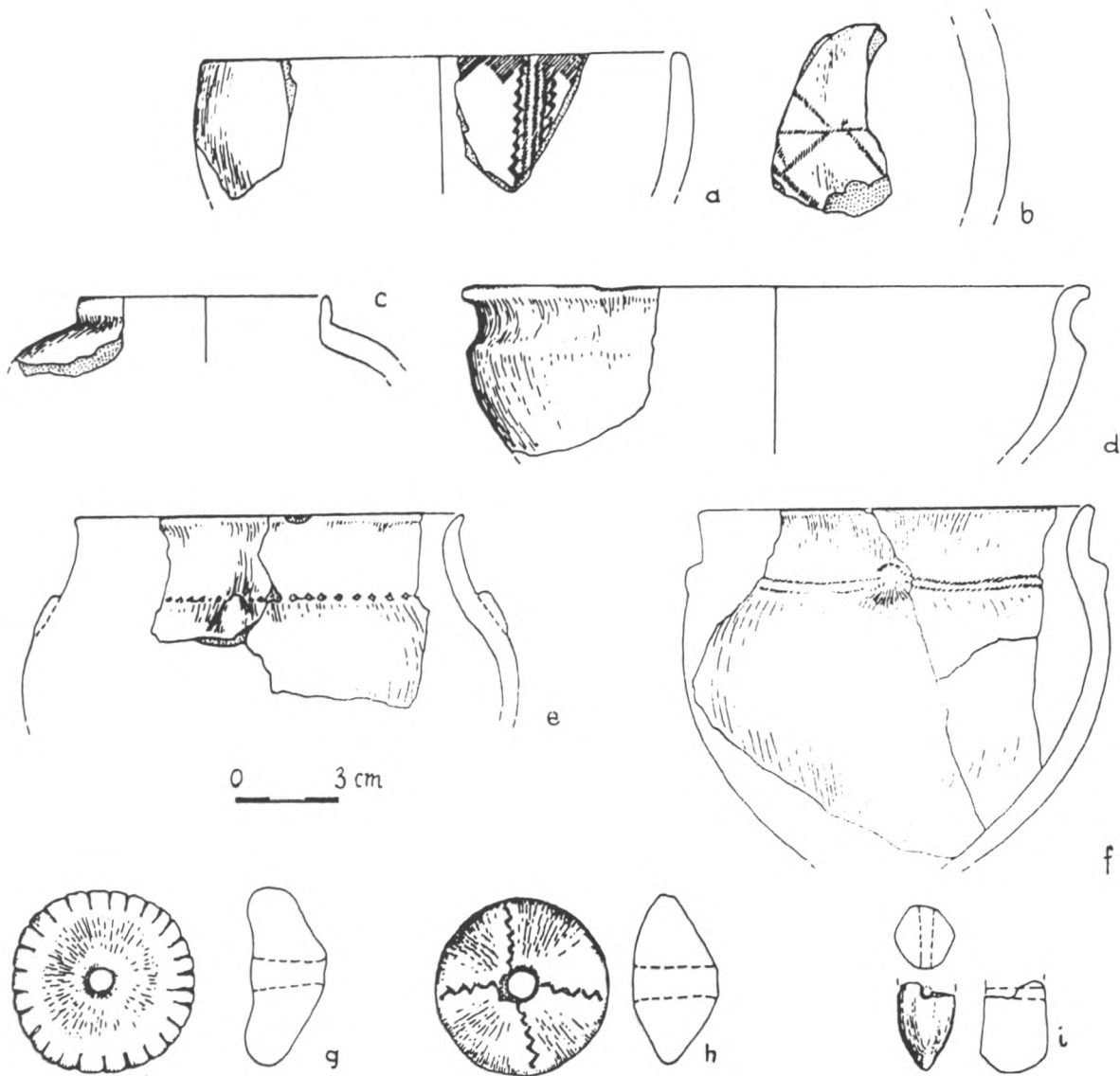
Warstwa kulturowa zachowana jest nierównomierne, od 100 cm miąższości w części NE do 250 cm w części SW. Przyczyną takiego stanu rzeczy były zapewne prace fortyfikujące wczesnośredniowieczne grodzisko. Przypuszczać można, iż ziemia z przekopu między segmentem centralnym a północnym posłużyła do wyrównania części centralnej (ryc. 1).

Odkryto łącznie pozostałości 31 jam różnej wielkości i kształtu, z czego 3/4 zakwalifikowano do KPL, jedną uznano za obiekt kultury pomorskiej i jedną jako wczesnośredniowieczny. Trzech nie sposób określić kulturowo, a dwa „obiekty” są pozostałościami po starych wykopach, najprawdopodobniej Ju. M. Zacharuka (obszar wcześniej zbadany, nie zaznaczony na żadnym opublikowanym planie zajmuje prawie 25% całkowitej powierzchni wykopu 1/97 łącznie z aneksami). Natrafiono także na zwęglone relikty drewnianych umocnień wczesnośredniowiecznego grodu (ryc. 3).

W części NE wykopu 1/97 i w aneksie 3/97 zlokalizowano dwa skupiska polepy z licznymi odciskami belek lub żerdzi, wśród których znajdował się fragment ozdobnego gzymsu. Mamy tu prawdopodobnie do czynienia ze szczątkami jednego lub raczej dwóch domostw naziemnych KPL, bardzo nieznacznie zagłębionych w podłoże, o ściankach wylepionych gliną.

Jamy gospodarcze mają w przekroju kształty trapezowate (nr 2, 5, 31), prostokątne (nr 4, 10, 15, 22) lub nieckowate (nr 31). Część obiektów o małych rozmiarach (np. nr 25) może być pozostałościami dołów posłupowych. Wśród obiektów KPL kilka tworzyło układy stratygraficzne. Jama nr 31 wkopana była w nr 16, nr 32 w nr 31, a nr 15 w nr 14. Niestety zaobserwowana stratygrafia nie wiele wnosi do chronologicznego rozwarstwienia etapów zasiedlania stanowiska przez KPL, gdyż zawierały one małe ilości, zwykle niecharakterystycznego materiału (ryc. 6). Jedynie o obiektach 31, 32 i 5, w których natrafiono na ułamki tego samego dużego pucharu z inkrustowanym ornamentem ściegu bruzdo-

² Wszystkie materiały zostały przekazane protokolarnie Wołyńskiemu Muzeum Krajoznawczemu w Łucku.

Ryc. 4. Zimne - „Grodzisko”. Zabytki ceramiczne: a-c - kultury trypolskiej; d - kultury malickiej (?); e, f - kultury amfor kulistych (?); g-i - KPL (rys. A. Bronicka).

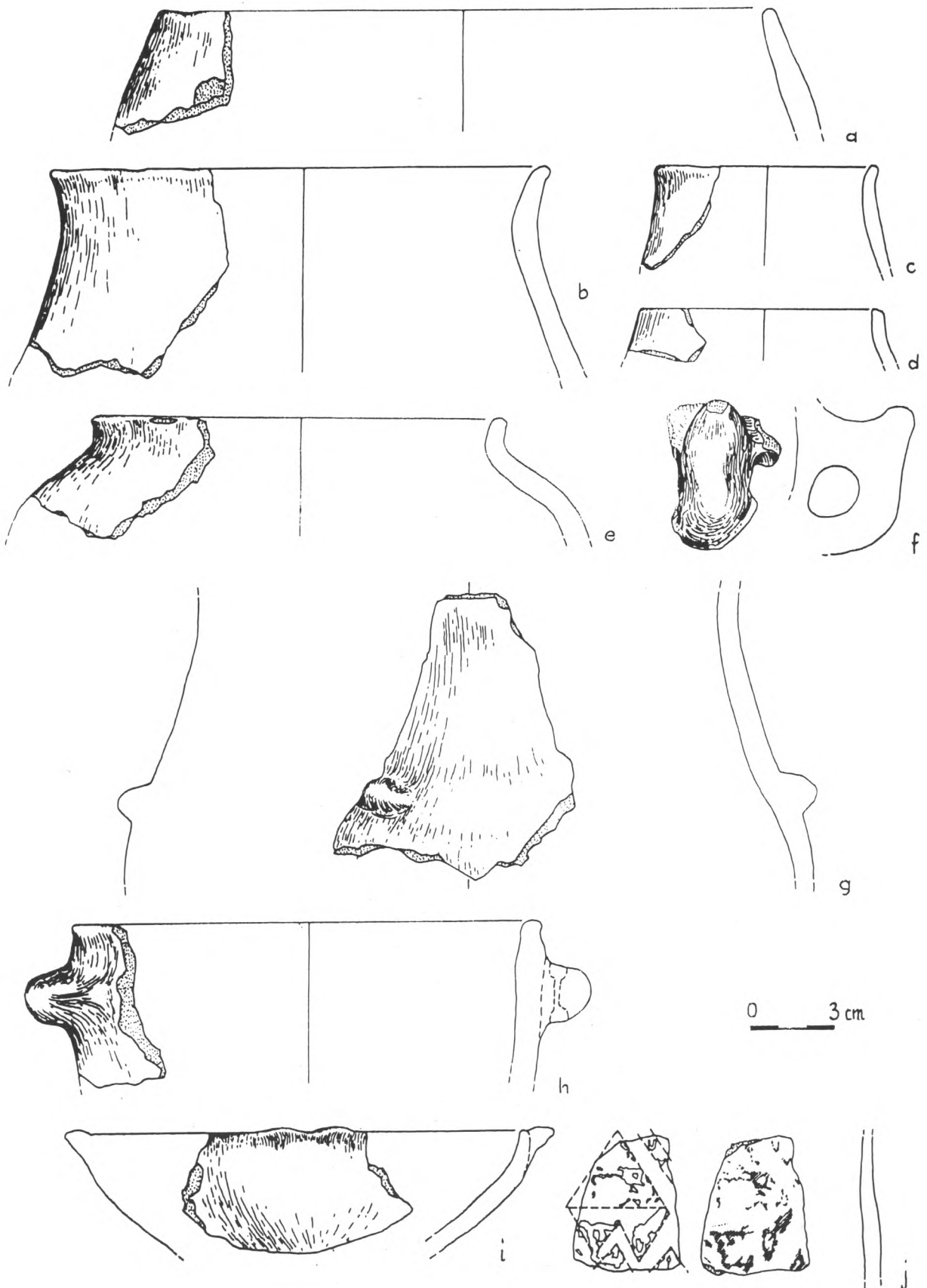
wego w połączeniu z linią łamaną i kolankowatymi uchami na dość ostrym przejściu szyjki w brzusec (ryc. 6: d), powiedzieć możemy, iż zasypane zostały jednocześnie.

KW-LCM reprezentuje zbiór 116 fragmentów ceramiki pochodzącej z warstwy kulturowej lub obiektów KPL (złoża wtórne). Liczbę tę traktować należy jako minimalną, zważywszy na podobieństwo technologiczne masy ceramicznej KW-LCM i KPL i związane z tym trudności rozdzielania materiału, zwłaszcza niecharakterystycznego. Nie zachowało się ani jedno całe naczynie KW-LCM, tym niemniej wśród fragmentów wyróżnić można ułamki naczyń garnkowatych (ryc. 5: b, e), naczyń o zwężającej się ku górze szyjce (ryc. 5: g), czarek (ryc. 5: c, d), mis łukowatych z doklejanymi zgrubieniami wylewów (ryc. 5: i), naczyń moździeżowatych z pio-

nowo przekłutymi uchami (ryc. 5: h). Rożkowate poziomo przekłute ucha (ryc. 5: f) pochodzą zapewne z amfor. Jeden fragment czarki zdobiony jest ornamentem malowanym białą farbą w motywy trójkątów lub rombów (ryc. 5: j).

Również wśród zabytków krzemiennych manifestują się formy, które łączyć należy z KW-LCM. Trzeba tu wskazać przede wszystkim na trapez (ryc. 12: e), półtylczaki (ryc. 12: b, d), ryłce (ryc. 12: c, f, g) i niektóre drapacze (ryc. 12: h, i).

W warstwie kulturowej i obiektach KPL natrafiano również na fragmenty naczyń kultury trypolskiej, w których stanowiła nieliczną przymieszkę (87 sztuk). Są to dość drobne, przeważnie niecharakterystyczne lecz o typowej technologii ułamki ceramiki, w dwóch przypad-

Ryc. 5. Zimne - „Grodzisko”. Ceramika KW-LCM: j - ułamek malowany białą farbą (rys. A. Bronicka).

kach malowane czarną farbą (ryc. 4: a, b). Trudno zinterpretować z jakich naczyń pochodzą, zidentyfikowano jedynie fragment misy półkulistej (ryc. 4: a) oraz naczynie z krótką cylindryczną szyjką, być może amforkę kulistą (ryc. 4: c).

W zbiorze ceramiki zdecydowanie przeważają fragmenty naczyń KPL (3784 sztuki) pochodzące z warstwy kulturowej i obiektów. Jest to materiał również dość znacznie rozdrobniony. Zachowało się jedynie 6 całych naczyń. W tej grupie, jak i w zbiorze fragmentów pozwalających na rekonstrukcję formy, dominującym typem naczynia jest puchar lejkowaty różnych odmian i rozmiarów (ryc. 7: a-f), czasem z uszkami (ryc. 7: b). Często są naczynia workowate (ryc. 7: g, h), z których jedno posiadało wrąb na pokrywkę (ryc. 7: g), małe amforyki zbliżone do „nałęczowskich” (ryc. 8: b-d) lub duże amfory (ryc. 8: a, e), kubki z uchem *ansa lunata* (ryc. 9: a-d). Do form rzadkich należą garnki dwustożkowate, flaszki z kryzą (ryc. 8: f-h), miski (ryc. 8: i, j), naczynia moździeżowate i cedzakowate (ryc. 10: a), formy z krótką cylindryczną szyjką (ryc. 9: k) oraz miniaturowe, np. pucharki (ryc. 9: l).

242 ułamki ceramiki KPL (6,4% całego zbioru) to fragmenty ornamentowane³. Różnorodność wątków zdobniczych jest bardzo duża. Najczęściej ornamentowano wylewy naczyń stosując zdobienie płaskich listew plastycznych za pomocą dołków palcowych i odcisków paznokci (ryc. 10: b, d), które dość często tworzą wzór zbliżony do arkadowego (ryc. 10: b), niekiedy w ujęciu piętrowym (ryc. 10: e). Równie często płaskie listwy mają odciski stempelków różnego kształtu (ryc. 7: e; 10: c). Innym często spotykanym motywem zdobniczym jest pionowy słupek (np. ryc. 10: g), nierzadko w towarzystwie linii łamanej lub zebrany w sekwencje (ryc. 10: d). Kolejny rodzaj zdobienia to ścieg bruzdowy wykonany pionowym stemplem (ryc. 10: j), niekiedy w połączeniu z linią łamaną i inkrustacją białą pastą (ryc. 6: d) lub odcisnięty grzebieniem trójzębnym w postaci trzech linii poziomych (ryc. 11: k), z którymi współwystępuje linia łamana. Dość rzadko natomiast spotyka się ornament odciskanego sznura, niekiedy razem z linią łamaną (ryc. 10: k). Równie rzadkie są guzki (ryc. 11: a-b), wydane listwy plastyczne (ryc. 11: e, i) i wszystkie flaszki z kryzą i ornament poziomych linii rytych w postaci rowków podkreślających przejście szyjki w brzusec lub linii pionowych na uchach *ansa lunata* (ryc. 9: d). Pojedynczo wystąpiły inne odciski wykonane grzebykiem (ryc. 11: d, h), ornament „szczypany” nieraz w połączeniu z karbowaniem krawędzi (ryc. 11: j), dołki palcowe (ryc. 11: f) i różnego rodzaju drabinki (ryc. 11: i, l).

Materiały ceramiczne wzbogaca zbiór prześlików różnych typów (ryc. 4: g, h; 6: b), fragment modelu mi-

niaturowego toporka (ryc. 4: i) i ósemkowate ciężarki tkackie.

Za wyznaczniki KPL wśród materiałów krzemienych uznać trzeba fragmenty siekier czworościennych (ryc. 13: c), łuszczenie płytkowate (ryc. 13: e, f) oraz narzędzia uformowane za pomocą stopniowego retuszu muszlowego, przede wszystkim wiórowce (ryc. 13: d). Z kultura tą wiążą się zapewne niektóre drapacze wykazujące uchwytnie cechy właściwego jej stylu technologicznego (ryc. 13: a, b).

Źródła archeologiczne uzupełnia 9 narzędzi kościanych lub rogowych, jedna bryłka miedzi, 115 różnej wielkości okruców (?) kamiennych, 1448 kości zwierzęcych i 2 ludzkie, 16 muszli (15 małży, 1 ślimaka), 7 zwęglonych ziarenek zbóż (z jamy KPL), 20 próbek węgla drzewnych i 1472 bryłki polepy.

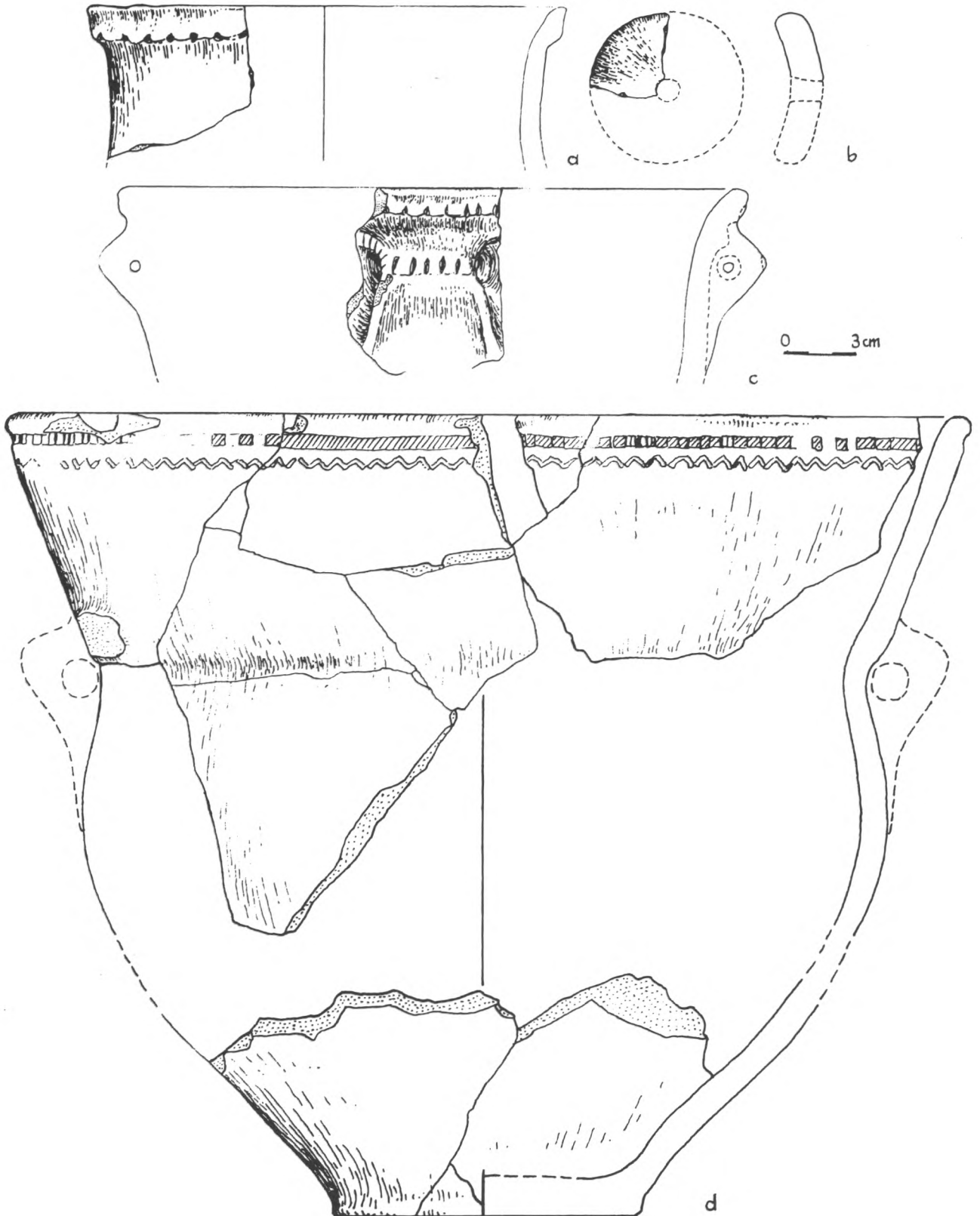
Zabytki krzemienne wykonane są w większości z surowca wołyńskiego. Wśród siekier i pochodzących z nich odłupków zaznacza się obecność krzemieni z okolic Annapola, a zwłaszcza surowca świeciechowskiego. Analiza materiału krzemienego, którego rozwarstwienie chronologiczne i kulturowe jest w większości niemożliwe, pozwala na stwierdzenie, że osada w Zimnem jest stanowiskiem podomowym, na którym miejscowa obróbka krzemienia miała niewielkie znaczenie. Na osadę sprowadzano rdzenie we wczesnym stadium eksploatacji, a najpewniej głównie gotowe wióry. Zabiegi obróbki wstępnej odbywały się bezpośrednio w miejscach pozyskiwania surowca wołyńskiego, w stosunku do których Zimne leży w niewielkiej odległości. Niewielka seria pozyskanych w 1997 r. źródeł krzemienych nie przesądza o charakterze wytwórczości na obszarze całej osady (takie wnioski pozostawiamy do czasu zakończenia opracowania wszystkich zabytków z tego stanowiska), choć - na podstawie analogii z innych osad (np. Gródek nad Bugiem) - wydaje się być bardzo reprezentatywna⁴.

Wstępna analiza cech morfologicznych i stylistycznych ceramiki neolitycznej z Zimnego pozwala na bezsporne wyróżnienie fazy osadniczej KW-LCM. W 1997 r. nie odkryto wprawdzie obiektów tej kultury, tym niemniej została ona dobrze poświadczona przez materiały ceramiczne i krzemienne. Obecność naczyń malowanych białą farbą może wskazywać, że mamy tu do czynienia z jej starszą fazą chronologiczną, synchronizowaną z etapem BI - BII kultury trypolskiej i późną kulturą tiszapolgarską (J. Kruk, S. Milisauskas 1985, s. 79-84; A. Zakościelna 1996, s. 8-9).

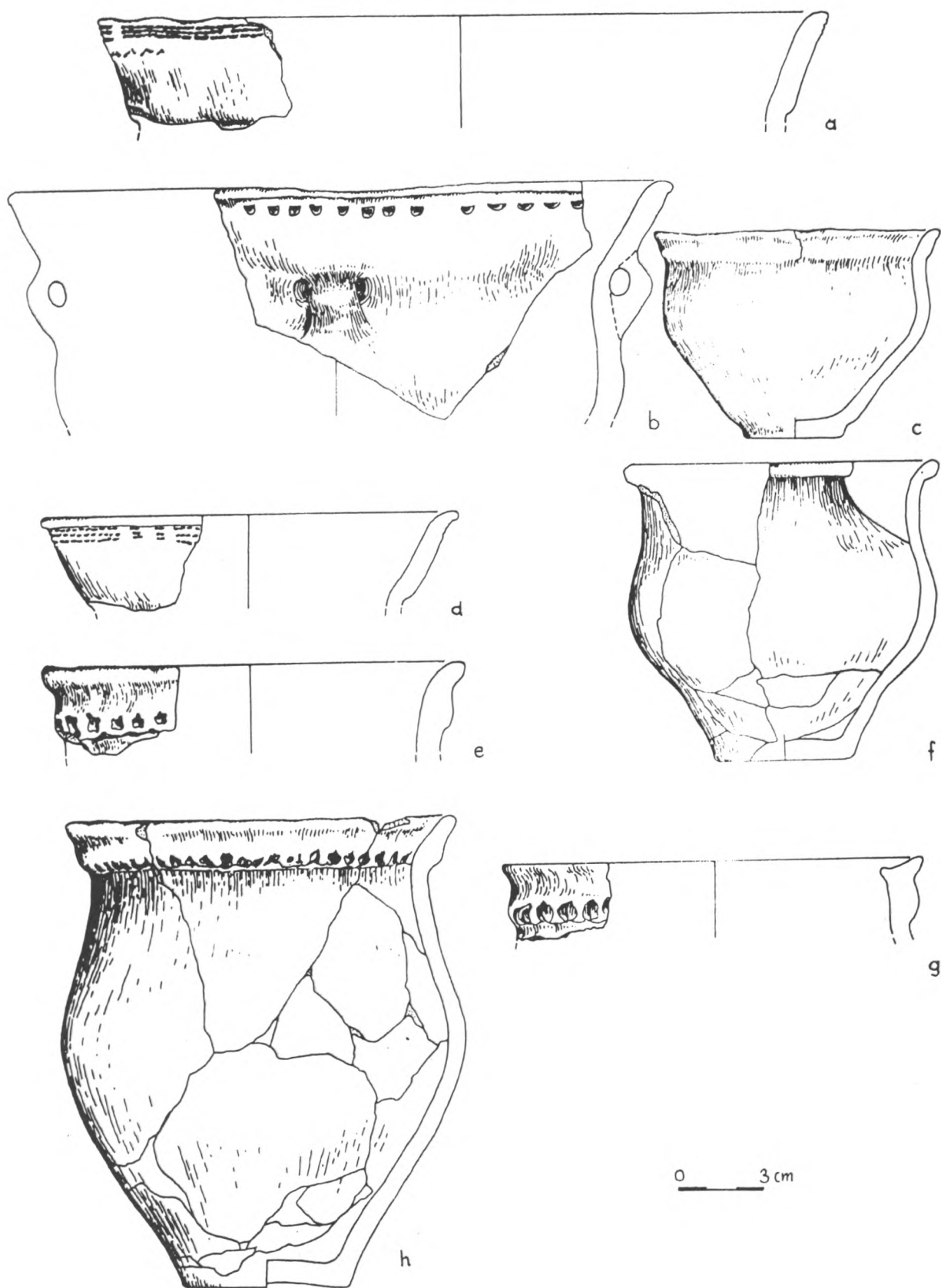
Drugi etap osadnictwa neolitycznego reprezentowany jest przez materiały KPL o silnych nawiązaniach do fazy klasycznej osady w Bronocicach (BR II). Poświadczają to puchary lejkowate o ostrym przejściu szyjki w brzusec, naczynia workowate z ornamentem arkado-

³ Wskaźnik ten jest o ponad połowę wyższy niż na osadzie w Majdanie Nowym (por. A. Bronicki, S. Kadrow 1988, s. 100).

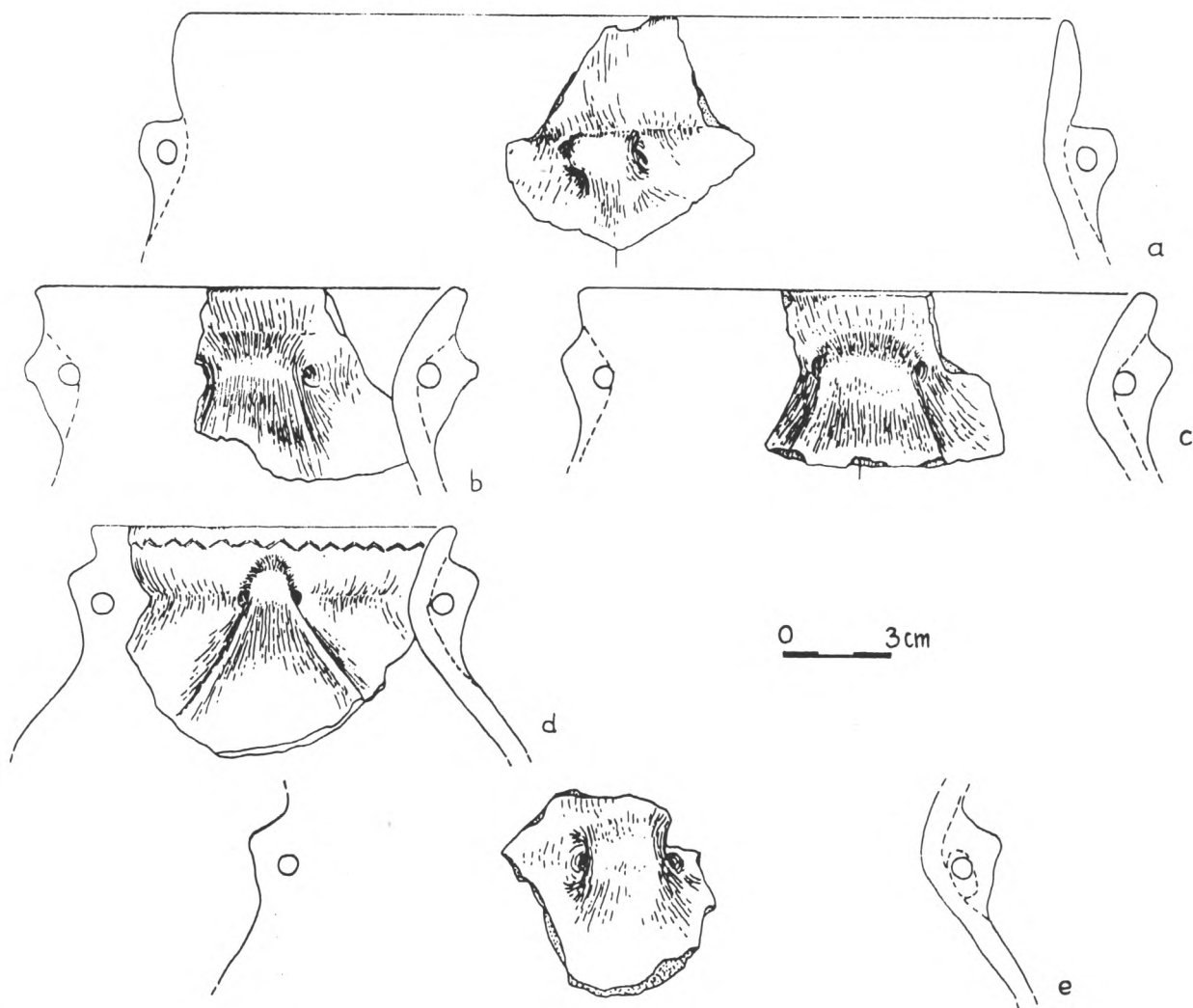
⁴ Obydwa stanowiska mają bardzo zbliżone wskaźniki produktywności: Zimne - 4, 43, Gródek nad Bugiem - 4,68 (por. B. Balcer 1983, s. 147, tab. 28).

Ryc. 6. Zimne - „Grodzisko”. Ceramika KPL z obiektów tworzących układy stratygraficzne: a-b z obiektu nr 14; c - z obiektu nr 15; d - z obiektu nr 5, 31 i 32 (rys. A. Bronicka).

Ryc. 7. Zimne - „Grodzisko”. Ceramika KPL (rys. A. Bronicka).

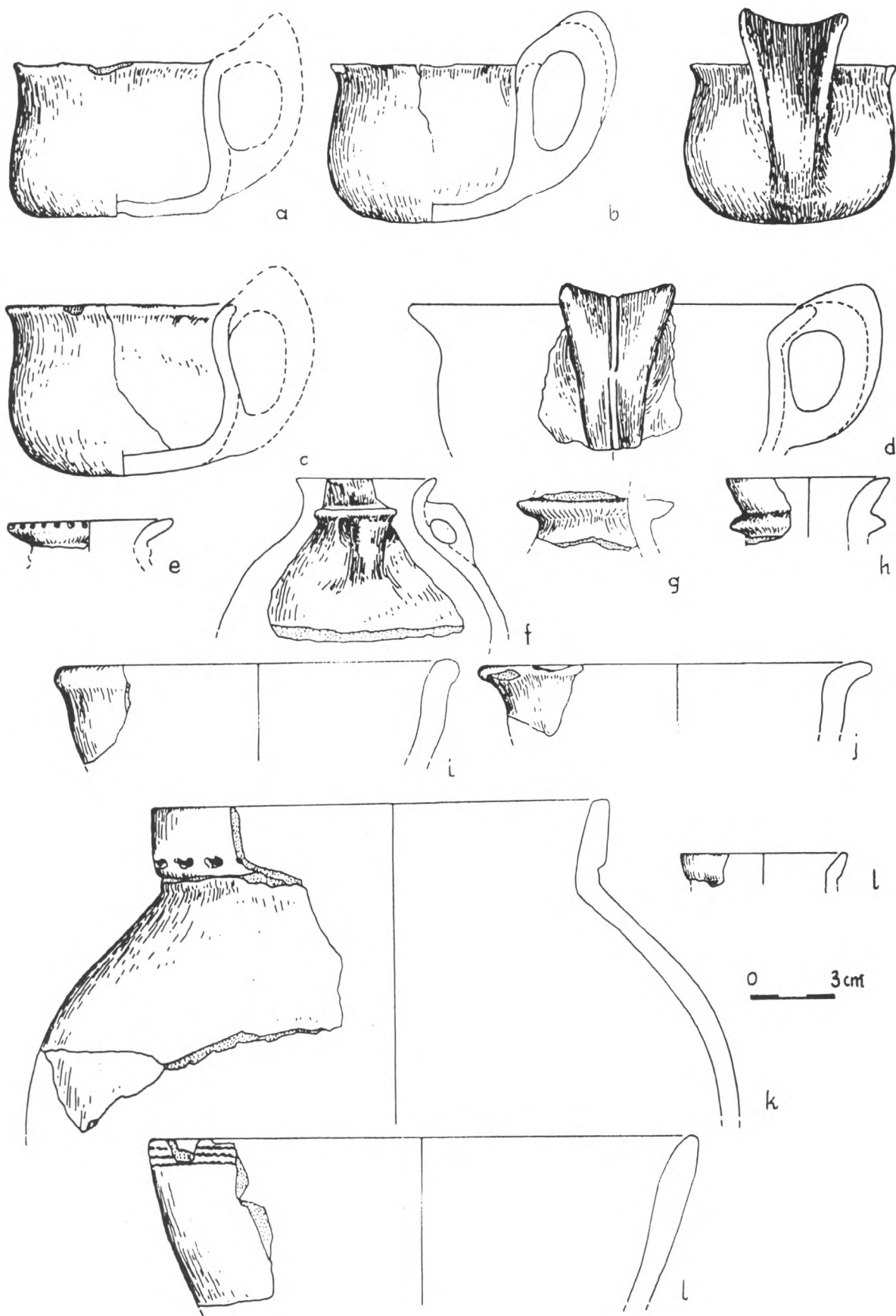
Ryc. 8. Zimne - „Grodzisko”. Ceramika KPL (rys. A. Bronicka).

wym lub do niego zbliżonym, amfory z uchami kolanowatymi (czasem z cylindryczną szyjką), flaszki z kryzą i duże naczynia o proporcjach pucharów lejkowatych, z uchami na ostrym przejściu szyjki w brzusiec. Do fazy BR II nawiązuje również ornamentyka naczyń - dość często spotykane różne kombinacje stempelków tworzących wątki złożone, plastyczne listwy i guzki, motywy brzuścowe w formie drabinek oraz inkrustacja. Faza ta w Bronocicach datowana jest na 2900-2700/2600 bc (J. Kruk, S. Milisauskas 1981, s. 89-92). Dość rzadko spotykany w Zimnem ornament odciskanego sznura (może też naśladownictwo stempelkowe tego motywu) oraz przysadziste kubki *ansa lunata* (jeden zdobiony podwójną linią rytą) mogą wskazywać, że część materiałów jest młodsza i nawiązuje do fazy BR III datowanej na 2700/2600 - 2500 bc (J. Kruk, S. Milisauskas 1981, s. 92). Młodsze osadnictwo „pucharowe” w Zimnem dodatkowo poświadcza obecność importów ceramiki kultury trypolskiej, m.in. mis malowanych czarną farbą. Wpływy tej ostatniej kultury dają się także odczytać w ce-

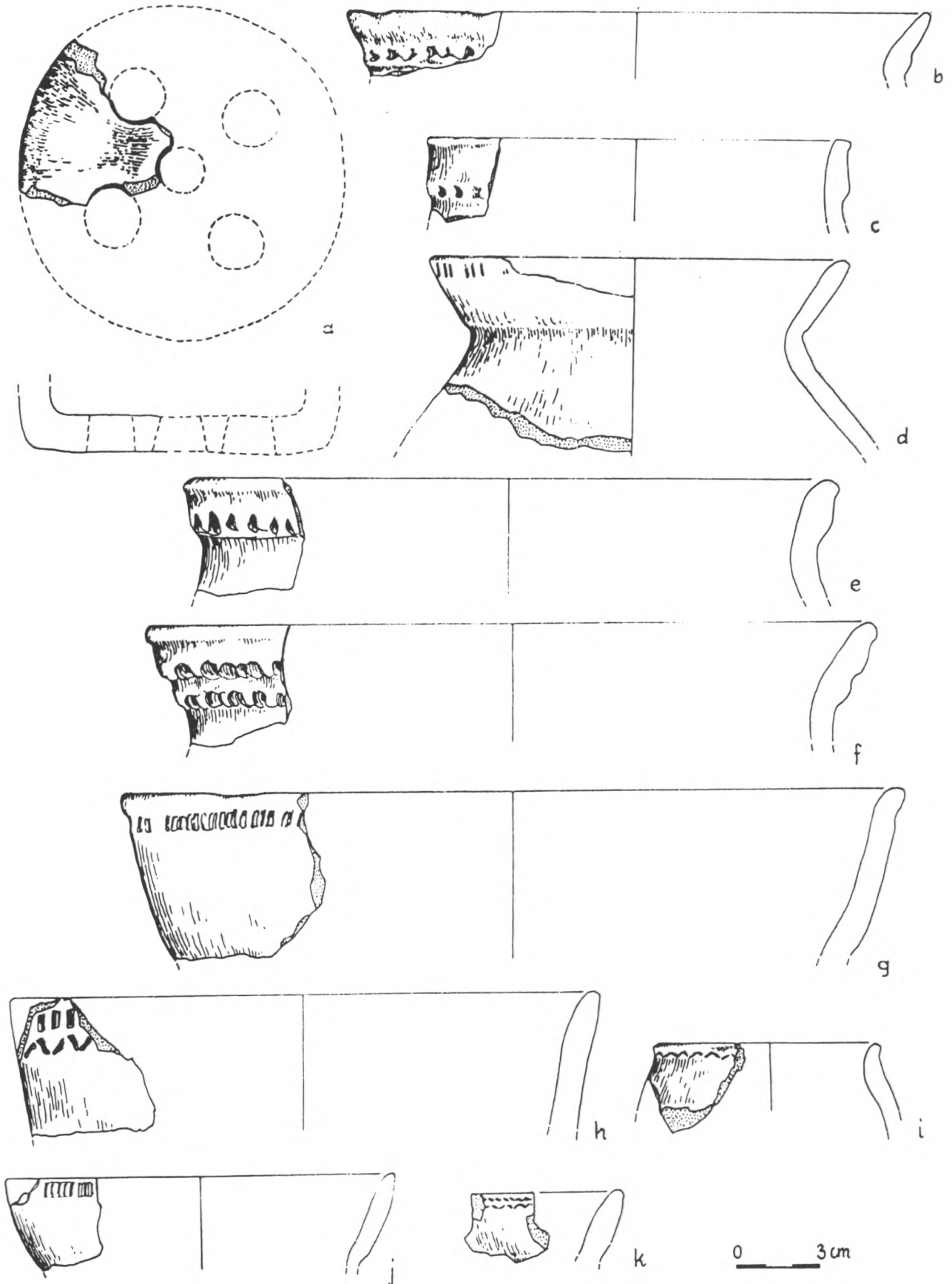
ramice KPL: wylew naczynia workowatego z wrębem na pokrywkę (ryc. 7: g), a przede wszystkim technologia części naczyń, których masa ceramiczna pozbawiona jest jakiegokolwiek domieszki, a wypał bardzo silny. Ceramika kultury trypolskiej na stanowiskach nad górnym Bugiem datowana jest na fazę C/I - C/II (S. Jastrzębski 1983, s. 128; 1989, s. 113), co w przybliżeniu odpowiada fazie BR III.

Powyższe rozważania chronologiczne traktujemy z dużą ostrożnością, zdając sobie sprawę, iż rytm przemian kulturowych we wschodniej peryferii osadniczej grupy małopolskiej KPL mógł przebiegać nieco inaczej niż w Małopolsce Zachodniej. Konieczne jest więc zweryfikowanie ich poprzez wykonanie ekspertyz zawartości węgla radioaktywnego (C^{14}), do których posłużą pozyskane w trakcie badań próbki.

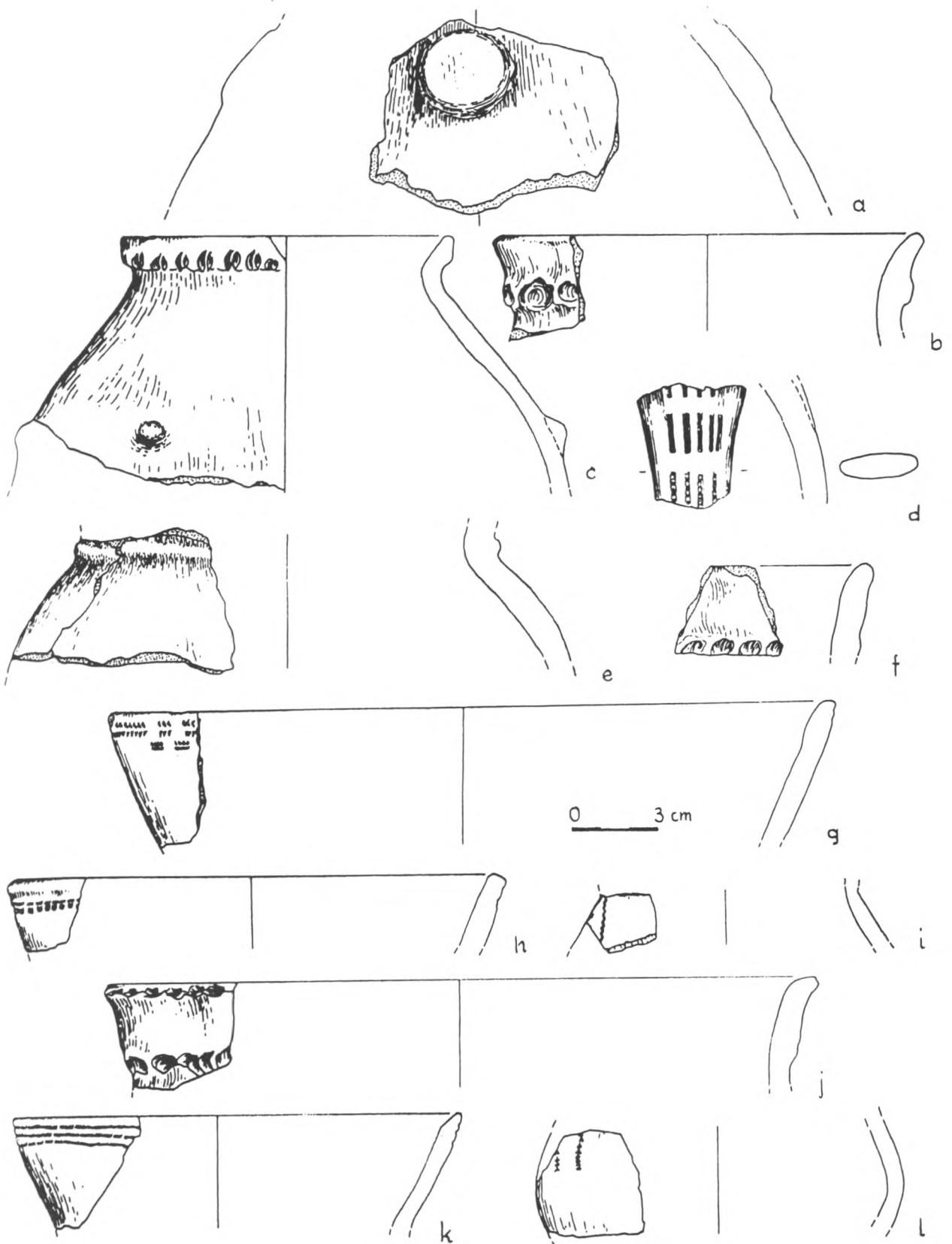
Jesteśmy przekonani, iż przeprowadzone w 1997 r. badania weryfikacyjno-sondazowe osady w Zimnem znacznie uzupełnią i ułatwią opracowanie całości pochodzących z tego stanowiska materiałów. Na obecnym eta-

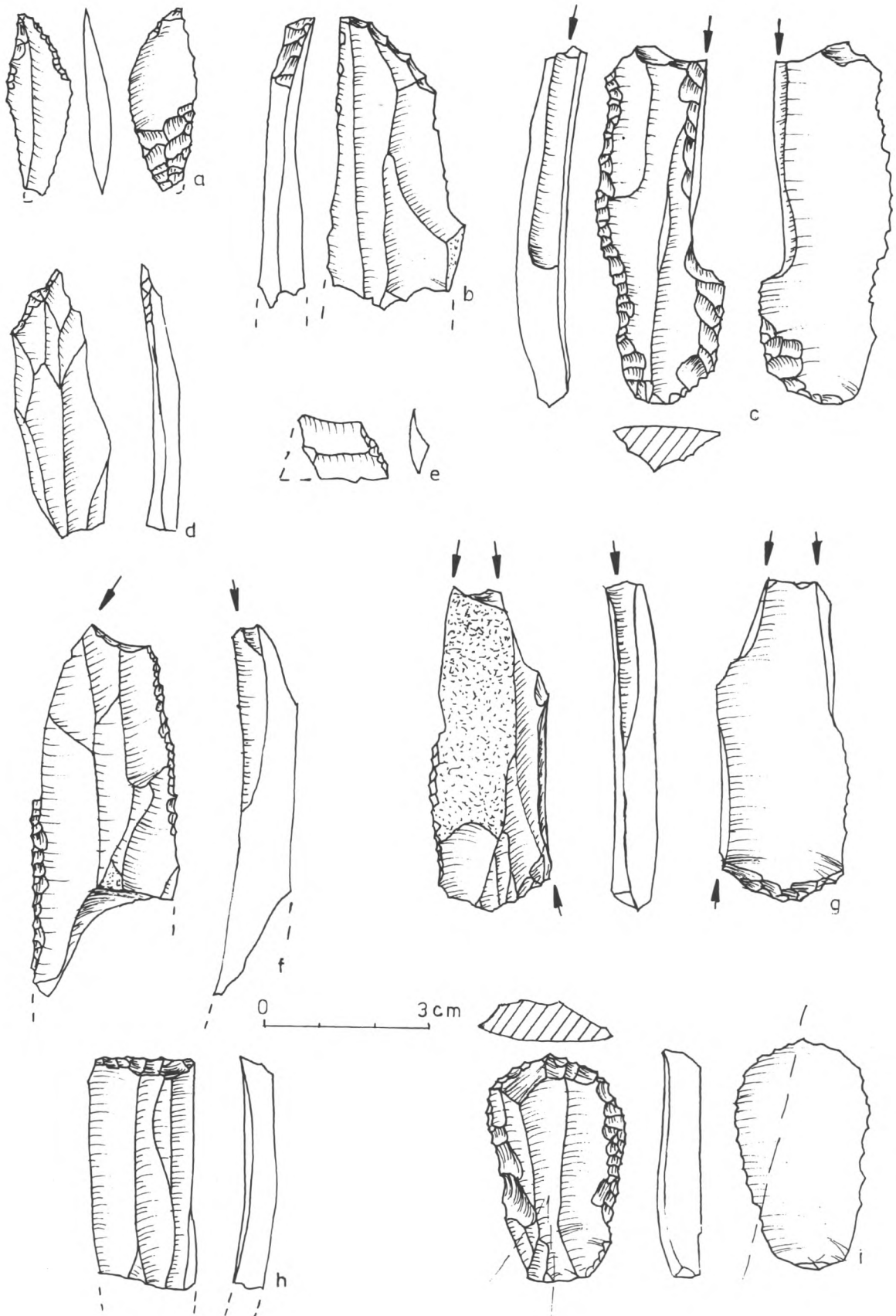
Ryc. 9. Zimne - „Grodzisko”. Ceramika KPL (rys. A. Bronicka).

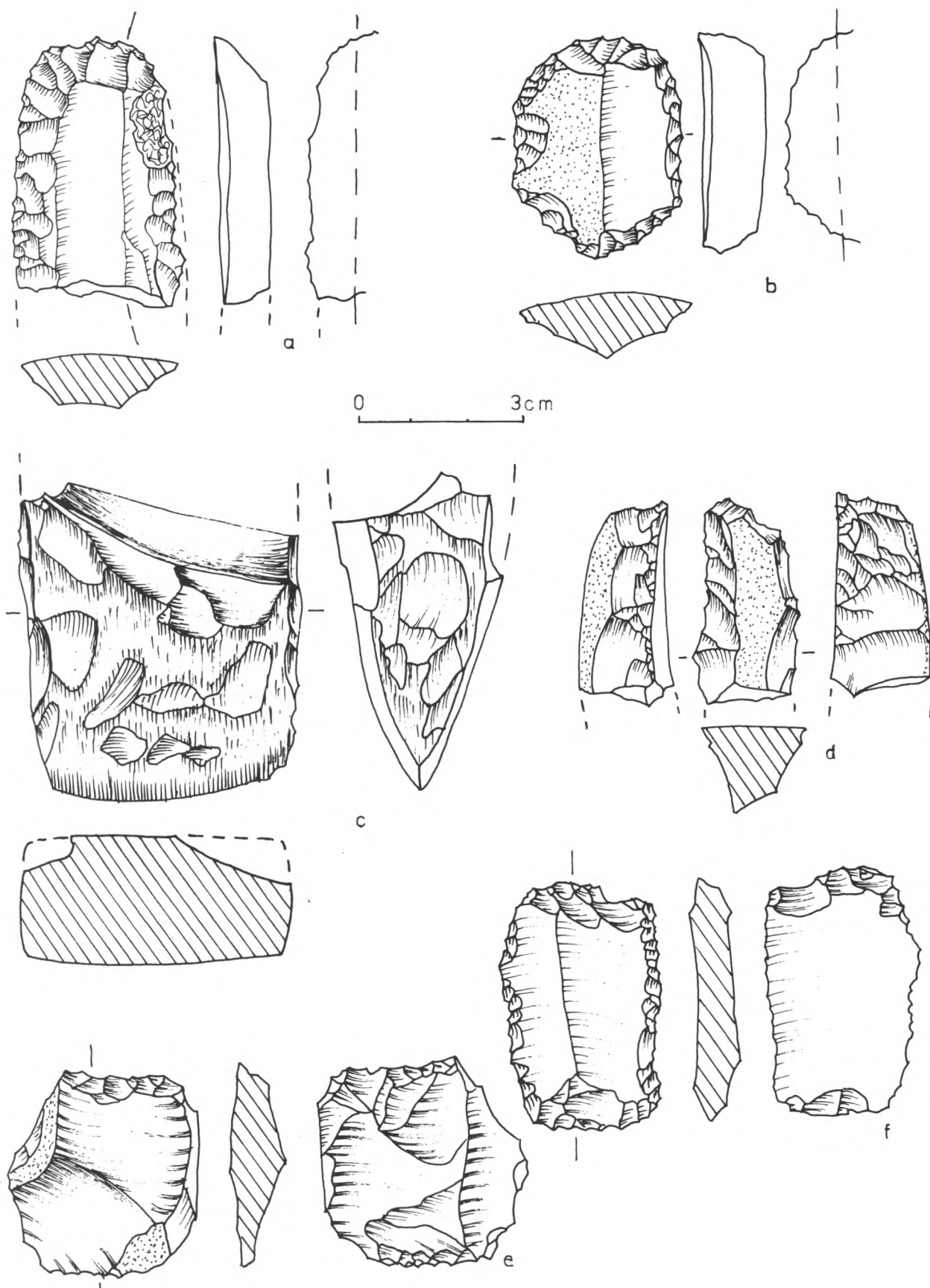
Ryc. 10. Zimae - „Grodzisko”. Ceramika KPL (rys. A. Bronicka).

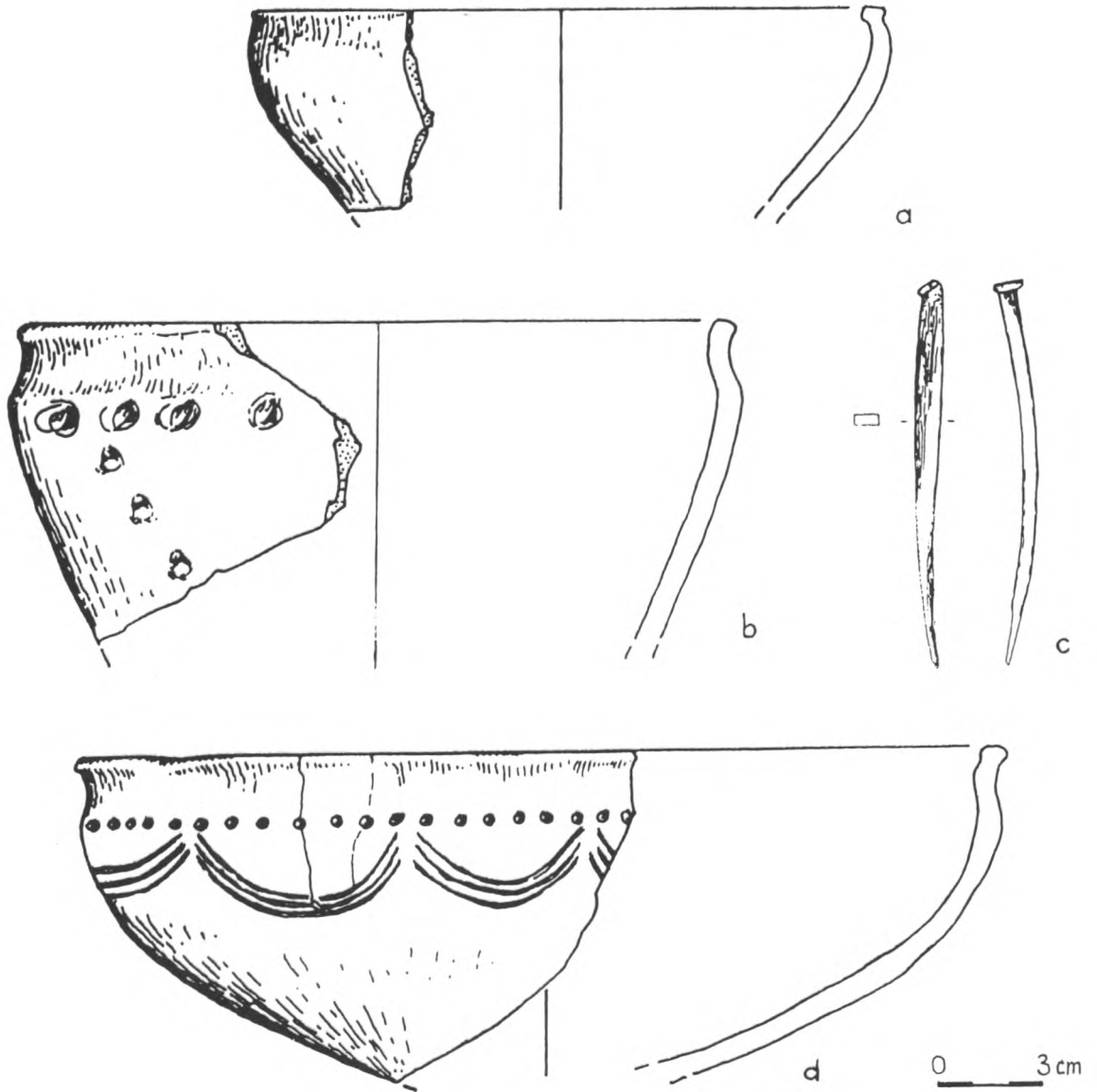
Ryc. 11. Zimne - „Grodzisko”. Ceramika KPL (rys. A. Bronicka).

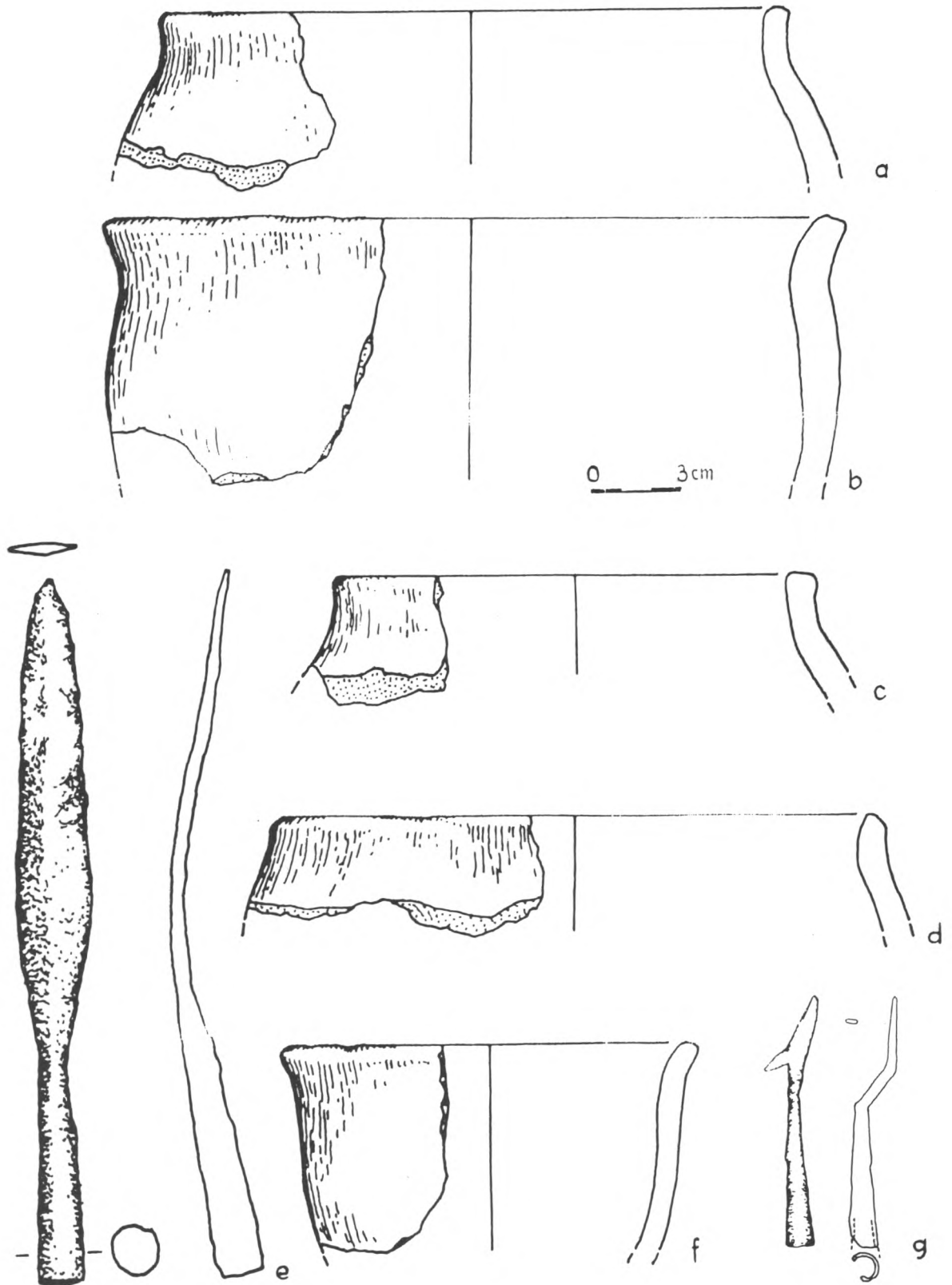
Ryc. 12. Zimne - „Grodzisko”. Zabytki krzemienne: a - liściak schyłkowopaleolityczny; b-i - narzędzia KW-LCM (rys. A. Zakościelna).

Ryc. 13. Zimne - „Grodzisko”. Zabytki krzemienne KPL (rys. A. Zakościelna).

Ryc. 14. Zimne - „Grodzisko”. Zabytki kultury pomorskiej: c - żelazo (rys. A. Bronicka).

Ryc. 15. Zimne - „Grodzisko”. Zabytki wczesnośredniowieczne: e, g - żelazo (rys. A. Bronicka).

pie prac najważniejszym wynikiem jest odkrycie na powierzchni niespełna 1 ara 24 obiektów KPL, co rzuca nowe światło na aktywność osadniczą KPL w tym miejscu, zważywszy na fakt, iż w wyniku badań w latach 50. i 60. na powierzchni kilkudziesięciu arów wyróżniono jedynie 85 obiektów tej kultury. Ogromne nadzieje na uzupełnienie opracowania zagadnień związanych z osadą wiążemy z analizami specjalistycznymi różnorodnych próbek, które pobraliśmy w trakcie badań. Pozwolą one nie tylko na sprecyzowanie chronologii zachodzących tu zjawisk kulturowych ale także rzuca nieco światła na zagadnienia gospodarcze (badania polepy i kości zwierzęcych).

Podkreślane na wstępie szczególne miejsce jakie osada w Zimnem zajmuje w prehistorii wschodniej peryfe-

rii wczesnorolniczych kultur Środkowej Europy oraz wyniki badań tego stanowiska w 1997 r., skłaniają do wniosku, iż dalsze prace wykopaliskowe są nieodzowne i niezwykle ważne. Powinny być one ukierunkowane na następujące kwestie:

1. rozpoznanie wykopaliskowe północnego członu (tzw. „strietki”, gdzie w kretowinach znajdowaliśmy ceramikę KPL) i południowo-wschodniego (najniższego) członu ostańca lessowego (ryc. 1);

2. szczegółowe badania powierzchniowe rejonu eksploatacji gospodarczej otaczającego osadę, które dostarczyłyby danych dla jej osadniczego kontekstu;

3. paleobotaniczne badania doliny Ługi konieczne dla rekonstrukcji warunków środowiskowych osadnictwa KPL w tym rejonie.

LITERATURA

- Aulich V. V.
1961 Materiały z verchn`oho horizontu horodyšča bilja s. Zymne, Wołyńskoї obłasti, MDAPiV, No 3, s. 128-139.
1972 *Zymniwśke horodyšče - slov`janśka pam`jatka VI-VIII st. n.e. v Zachidnij Wołyni, Kyiv.*
- Balcer B.
1983 *Wytwórczość narzędzi krzemiennych w neolicie ziem Polski, Wrocław.*
- Bronicki A.
1998a Zimne, rej Włodzimierz Wołyński, osada z okresu neolitu - stan badań i zakres problematyki badawczej, [w:] *20 lat archeologii w Masłomeczu*, t. 1: Lublin 1998, s. 35-48.
1998b Zimne, rejon Włodzimierz Wołyński - wyżyna osada neolityczna w świetle najnowszych wykopalisk. Wyniki wstępnej analizy źródeł pozakrzemiennych, [w:] *Mynułe i sučasne*, s. 87-93.
- Bronicki A., Kadrow S.
1988 Osada neolityczna w Majdanie Nowym, woj. Chełm, Spr. Arch. t. 39, s. 89-129.
- Jastrzębski S.
1983 Uwagi o chronologii i periodyzacji kultury Cucuteni-Trypole, APolski, t. 28, s. 98-136.
- 1989 *Kultura Cucuteni-Trypole i jej osadnictwo na Wyżynie Wołyńskiej*, Lublin.
- Kruk J., Milisauskas S.
1981 Wyżenne osiedle neolityczne w Bronocicach, woj. kieleckie, APolski, t. 26, s. 65-113.
1985 *Bronocice. Osiedle ludności kultury lubelsko-wołyńskiej (2800-2700 lat p.n.e.)*, Wrocław.
- Peleščyšin M. A.
1964 Rozkopky poseleńnja kul`tury liščastoho posudu bilja s. Zymne, Wołyńskoї obłasti u 1960-1961 rr., MDAPiV, No 5, s. 18-27.
- Zacharuk Ju. N. (Zacharuk Ju. M.)
1955 Poselenie eneolitičeskogo vremeni v s. Zimno, Wołyńskoj obłasti, KSIA, No 4, s. 114-115.
1957 Poselenie kultury voronkovidnych sosudov na Wołyni, KSIIMK, No 67, s. 97-100.
1959 Do pytanńja pro spivvidnošennja i zv`jazky miž kul`turoju liščastoho posudu ta trypil`škoju kulturoju, MDAPiV, No 2, s. 54-72.
- Zakościelna A.
1996 *Krzemieniarstwo kultury wołyńsko-lubelskiej ceramiki malowanej*, Lublin.
1997 Materiały krzemienne z badań weryfikacyjno-sondażowych na stanowisku „Grodzisko” w Zimnem, rej. Włodzimierz Wołyński w 1997 r., [w:] *Mynułe i sučasne*, s. 100-107.

ANDRZEJ BRONICKI, HRYHORYJ OCHRIMENKO AND ANNA ZAKOŚCIELNA

**PROBE AND VERIFICATION EXCAVATIONS OF AN UPLAND NEOLITHIC SETTLEMENT,
SITE „GRODZISKO” IN ZIMNE, WŁODZIMIERZ WOŁYNSKI DISTRICT, THE UKRAINE**

The site in Zimne was thoroughly excavated in the years 1951-1952 and 1956-1964 (Zacharuk 1955; 1957; 1959; Peleščyšin 1964). The Neolithic settlement which was then discovered, is crucial for the prehistory of the eastern frontier of the early agricultural European cultures in that it documents the most important cultural phenomena to have taken place in the territory of Volhynia in the Middle Neolithic. The results of the field studies have never been fully described. We attempt to fill this gap under the auspices of the Polish - Ukrainian programme called „Zimne - an upland settlement of the river Bug sub-group of the Little-Poland-Funnel-Beaker-culture group”. This programme aims to analyse and publish all archaeological sources concerning this settlement. Carrying out limited verification excavations was an integral part of the programme.

In the central part of the site, remained an unexamined area within ares 29-34 (Fig. 2a). In this location, an excavation trench 1/97 was set up across the site in 1997 which together with three annexes covered an area of one are (Fig. 2B).

The site yielded traces of late Palaeolithic settlement, a fragment of a vessel of the Malice culture (Fig. 10: d), flint and ceramic material of the Volhynian-Lublin Painted Pottery culture, remains of a Funnel-Beaker-culture settlement, single fragments of vessels belonging to the Globular Amphora and Pomeranian cultures. Additionally a fragment of early Medieval wooden stronghold construction was uncovered. The stronghold was fully explored in the fifties and sixties.

A total of 31 pits of various size and shape were uncovered, 3/4 of which were classified as belonging to the Funnel Beaker culture. Two concentrations of daub were located which contained numerous imprints of wooden beams and poles from one or more probably two overground dwelling features of the Funnel Beaker culture. One of the imprints was that of an ornamented moulding.

The preliminary morphological and stylistic analysis of the Neolithic pottery from Zimne allows for distinguishing a

settlement phase of the Volhynian-Lublin Painted Pottery culture. The presence of vessels which were painted white may point to the possibility that we are dealing with an older phase of the Volhynian-Lublin Painted Pottery culture which is concurrent with stage BI - BII of the Tripolye culture and the late Tiszapolgár culture (Kruk, Milisauskas 1985, p. 79-84; Zakościełna 1996, p. 8-9).

The second, more intensive stage in Neolithic settlement is represented by materials of the Funnel Beaker culture with strong references to the classical phase of the settlement in Bronocice (BR II) where it is dated to 2900-2700/2600 B.C. (Kruk, Milisauskas 1981, p. 89-92). The rare - for Zimne - ornament of cord impression and stout cups ansa lunata (one of them is ornamented with a double engraving line) may suggest that part of the materials is younger and refers to phase BR III, dated to 2700/2600 - 2500 B.C. (Kruk, Milisauskas 1981, p. 92). The younger settlement of the Funnel Beaker culture in Zimne is additionally proved by the presence of ceramic imports from the Tripolye culture, for example, black-painted shallow bowls. The influence of the latter culture can also be read off the Funnel-Beaker-culture ceramics: sack-shaped vessel rim with a lid cut (Fig. 11: j) and the technology of some of the vessels (clay with no admixture), and a very strong kilning. The pottery of the Tripolye culture found at the upper Bug is dated to phase C/I - C/II (Jastrzębski 1983, p. 128; 1989, p. 113), which more or less corresponds to phase BR III.

The above chronological considerations are treated with great degree of tentativeness due to the fact that the rhythm of the cultural development in the eastern settlement periphery of the Little-Poland-Funnel-Beaker-culture group could have been different than in the western part of the Little Poland. It is necessary to verify these chronological conclusions by carrying out radiocarbon dating (C14) on the samples obtained during the last excavations.

*Muzeum Okręgowe w Chełmie,
Uniwersytet im. Łesi Ukrainki w Łucku,
Katedra Archeologii UMCS w Lublinie*